

## **OLIIY TA'LIMDA TURIZMNING TARBIYAVIY SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Turizmning talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy kamoloti, vatanparvarlik tuyg'ulari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, madaniyatlararo muloqot hamda ijtimoiy faollikni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, turizm faoliyatini ta'lim jarayoniga integratsiyalash, tarbiyaviy imkoniyatlardan samarali foydalanish, kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini amalga oshirish mexanizmlari asoslab berilgan. Natijalar oliy ta'lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatidan samarali foydalanish talabalarning ma'naviy yetukligi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** turizm, tarbiyaviy salohiyat, oliy ta'lim, talaba-yoshlar, vatanparvarlik, ma'naviy-axloqiy tarbiya, kompetensiyaviy yondashuv, aksiologik yondashuv, madaniyatlararo muloqot, milliy qadriyatlar, ijtimoiy faollik, shaxs rivojlanishi.

## **НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ТУРИЗМА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ**

**Аннотация.** В данной статье анализируются научно-теоретические и методологические основы развития воспитательного потенциала туризма в высшем образовании. Освещается роль туризма в формировании духовно-нравственных качеств студентов, патриотизма, уважения к национальным и общечеловеческим ценностям, межкультурного общения и социальной активности. Также рассматриваются вопросы интеграции туристической деятельности в образовательный процесс, эффективного использования её воспитательных возможностей и развития личностных и профессиональных качеств обучающихся на основе компетентностного подхода. В исследовании обоснованы механизмы реализации воспитательного потенциала туризма на основе системного, аксиологического, компетентностного и деятельностного подходов. Полученные результаты показывают, что эффективное использование воспитательного потенциала туризма в высших учебных заведениях способствует развитию духовной зрелости студентов, их гражданской позиции и социальной ответственности.

**Ключевые слова:** туризм, воспитательный потенциал, высшее образование, студенческая молодежь, патриотизм, духовно-нравственное воспитание, компетентностный подход, аксиологический подход, межкультурная коммуникация, национальные ценности, социальная активность, развитие личности.

## **SCIENTIFIC-THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF TOURISM IN HIGHER EDUCATION**

**Annotation.** This article analyzes the scientific-theoretical and methodological foundations for developing the educational potential of tourism in higher education. It highlights

*the role of tourism in fostering students' moral and spiritual development, patriotism, respect for national and universal values, intercultural communication, and social engagement. The study also examines the integration of tourism activities into the educational process, the effective use of their educational opportunities, and the development of students' personal and professional qualities based on the competency-based approach. The mechanisms for implementing the educational potential of tourism are substantiated through systemic, axiological, competency-based, and activity-oriented approaches. The findings indicate that the effective use of tourism's educational potential in higher education institutions contributes to students' spiritual maturity, civic responsibility, and social engagement.*

**Key words:** tourism, educational potential, higher education, students, patriotism, moral and spiritual education, competency-based approach, axiological approach, intercultural communication, national values, social activity, personality development.

**Kirish.** Bugungi globallashuv sharoitida oliy ta'lim tizimi oldida nafaqat raqobatbardosh va malakali mutaxassislarni tayyorlash, balki yuksak ma'naviyatli, vatanparvar, ijtimoiy mas'uliyatni chuqur his etadigan barkamol shaxsni tarbiyalash vazifasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vositalarni aniqlash va ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi imkoniyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vositalar orasida turizm o'zining ko'p qirrali tarbiyaviy imkoniyatlari bilan alohida ajralib turadi.

Turizm bugungi kunda nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish omili, balki shaxs kamolotini ta'minlovchi muhim pedagogik fenomen sifatida ham e'tirof etilmoqda. Turizm jarayonida talaba turli tarixiy-madaniy obidalar, tabiiy landshaftlar, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va madaniy meros namunalari bilan bevosita tanishadi. Bunday amaliy tajriba esa yoshlarning dunyoqarashini kengaytiradi, milliy o'zlikni anglash hissini mustahkamlaydi, fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi hamda ijtimoiy faolligini rivojlantiradi.

Jahon pedagogikasi va turizm nazariyasida turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, turizmning shaxs rivojlanishiga, madaniyatlararo kommunikatsiyaga, ijtimoiylashuvga, ekologik madaniyatni shakllantirishga va vatanparvarlik tarbiyasiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Zamonaviy ilmiy qarashlarda turizm talabaning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini real hayotiy vaziyatlarda namoyon etish hamda mustahkamlash imkonini beruvchi faoliyat turi sifatida baholanadi. Shu bilan birga, turizm jarayonida jamoada ishlash, muloqotga kirishish, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish kabi muhim ijtimoiy kompetensiyalar ham shakllanadi.

Oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish masalasi O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlarining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, tarixiy merosga hurmat va Vatanga sadoqat tuyg'ularini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu vazifalarni bajarishda turizmning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki turistik faoliyat talabalarning nazariy bilimlarini amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirishga, ularda tarixiy xotira va milliy g'urur tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Turizmning tarbiyaviy salohiyati uning shaxsga kompleks ta'sir ko'rsatish xususiyati bilan belgilanadi. Turistik faoliyat jarayonida talabalar nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtiradilar, balki real ijtimoiy-madaniy muhitda faol ishtirok etish orqali hayotiy tajriba orttiradilar. Ayniqsa, tarixiy obidalar, muqaddas qadamjolar, muzeylar, madaniy markazlar va tabiiy maskanlarga uyushtiriladigan sayohatlar talabalarda tarixiy xotira, milliy o'zlikni anglash, madaniy merosga hurmat hamda fuqarolik mas'uliyati kabi sifatning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan turizm norasmiy ta'limning samarali shakli sifatida ham muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda turizmning tarbiyaviy salohiyati ko'pincha tajribaviy ta'lim (experiential learning) konsepsiyasi bilan bog'liq holda izohlanadi. Mazkur yondashuvga

ko'ra, inson bevosita faoliyat va amaliy tajriba orqali olingan bilimlarni chuqurroq anglaydi hamda uzoq muddat saqlab qoladi. Turistik faoliyat aynan ana shunday tajribaviy ta'lim muhiti sifatida talabalarning bilish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ularni hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadi. Bu esa bo'lajak mutaxassislarining kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, turizm talabalarda tolerantlik, bag'rikenglik va madaniyatlararo muloqot madaniyatini shakllantirishning samarali vositasi sanaladi. Turli hududlar, millatlar va madaniyat vakillari bilan muloqot qilish jarayonida yoshlar boshqa xalqlarning qadriyatlari va an'analariga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadilar. Bu esa globallashtirish sharoitida zarur bo'lgan ijtimoiy moslashuvchanlik, kommunikativ kompetentlik va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik kabi sifatlarning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Bundan tashqari, O'zbekistonning boy tarixiy-madaniy merosi, qadimiy shaharlari, me'moriy obidalar va noyob tabiiy resurslari turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Termiz kabi tarixiy maskanlarga tashkil etiladigan ma'rifiy sayohatlar talabalarda milliy g'urur, tarixiy merosga daxldorlik hissi va Vatan ravnaqiga mas'uliyat tuyg'usini shakllantiradi. Shu sababli turizmni oliy ta'limning tarbiyaviy faoliyati bilan uyg'unlashtirish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ham ega.

Shuningdek, turizm talabalarda ekologik madaniyat, tabiatga ehtiyotkorona munosabat, sog'lom turmush tarzi ko'nikmalari va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ayniqsa, ekologik, madaniy-ma'rifiy, ziyorat va ichki turizm yo'nalishlari yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda turli salbiy g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi.

Biroq amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish imkoniyatlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Turistik faoliyatning tarbiyaviy komponentlari, ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari, metodik ta'minoti va pedagogik shart-sharoitlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar soni nisbatan cheklangan. Natijada turizmning mavjud tarbiyaviy imkoniyatlari to'liq ro'yobga chiqarilmayapti.

Mazkur holat oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslarini chuqur o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Bu jarayonda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy, madaniyatshunoslik va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida turizmning shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillari, pedagogik imkoniyatlari hamda ularni samarali amalga oshirish mexanizmlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois ushbu maqolada oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinib, uning talaba-yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, fuqarolik pozitsiyasi, vatanparvarlik tuyg'usi, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi hamda ijtimoiy faolligini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini ta'lim jarayoniga integratsiyalashning pedagogik shart-sharoitlari va metodik yondashuvlari asoslab beriladi.

**Mavzuga doir adabiyotlar tahlili.** Oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogika, turizm, sotsiologiya, psixologiya va madaniyatshunoslik fanlari kesishmasida shakllangan ko'p qirrali ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur muammoning nazariy va metodologik jihatlarini xorijiy hamda mahalliy olimlar tomonidan turli nuqtai nazarlardan tadqiq etilgan bo'lib, ularda turizmning shaxs kamoloti, ijtimoiylashuv, ma'naviy-axloqiy tarbiya va madaniy rivojlanishga ta'siri alohida yoritilgan.

Turizmning tarbiyaviy mohiyatini o'rganishda dastlabki ilmiy qarashlar gumanistik pedagogika vakillari tomonidan ilgari surilgan. Xususan, J.Dyui ta'limning hayot bilan uzviy bog'liqligi va amaliy tajriba orqali o'qitish g'oyasini asoslab, insonning faoliyat jarayonida bilim va qadriyatlarni o'zlashtirishini ta'kidlagan. Uning tajribaviy ta'lim konsepsiyasi turizmning pedagogik imkoniyatlarini tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. D.Kolb esa tajribaviy o'qitish nazariyasini rivojlantirib, bilimlarni bevosita amaliy faoliyat orqali

egallashning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslagan. Mazkur yondashuv turistik faoliyatni talabalarining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirish vositasi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Turizmning shaxs rivojlanishiga ta'siri masalalari xorijiy olimlardan J.Jafari, R.Makintosh, K.Kuper, C.Gunn, N.Leiper, S.Page va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida turizm nafaqat iqtisodiy faoliyat turi, balki madaniy almashinuv, ijtimoiy integratsiya va shaxsiy rivojlanish omili sifatida tavsiflanadi. Ayniqsa, J.Jafarining turizm tizimi haqidagi konsepsiyasida turizmning madaniy va tarbiyaviy funksiyalariga alohida e'tibor qaratilgan. Olim turistik faoliyat insonning dunyoqarashini kengaytirishi, boshqa madaniyatlarni tushunishga yordam berishi va ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishini ta'kidlaydi.

Madaniyatlararo muloqot va tolerantlikni shakllantirishda turizmning o'rni M.Bennett, G.Hofstede, E.Hall kabi olimlarning tadqiqotlarida ham o'z aksini topgan. Ular turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqot jarayonlari shaxsning ijtimoiy tajribasini boyitishi, bag'rikenglik va madaniyatlararo kompetensiyalarni rivojlantirishini ilmiy asoslab berganlar. Ushbu qarashlar bugungi globallashuv sharoitida oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini o'rganishda muhim nazariy manba hisoblanadi.

Rossiyalik olimlar V.A.Kvartalnov, A.Y.Aleksandrova, I.V.Zorin, V.S.Senin va boshqalar turizmning pedagogik va ijtimoiy funksiyalarini tadqiq etganlar. V.A.Kvartalnov turizmni shaxsni tarbiyalash, ma'naviy boyitish va ijtimoiylashtirishning muhim vositasi sifatida baholaydi. Uning fikricha, turistik faoliyat insonda Vatanga muhabbat, tarixiy xotira, ekologik madaniyat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. A.Y.Aleksandrova esa turizmning madaniy-ma'rifiy imkoniyatlarini tahlil qilib, yoshlarni ma'naviy tarbiyalashdagi rolini ochib bergan.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham turizmning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatlari keng o'rganilgan. M.Q.Pardaev, R.Alimov, B.Sh.Safarov, S.S.Tursunov, O.R.Xayitboyev va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida turizmning milliy iqtisodiyot rivojidagi o'rni bilan bir qatorda uning ma'rifiy va tarbiyaviy imkoniyatlari ham yoritilgan. Xususan, O.R.Xayitboyev turizmning yoshlar ma'naviy dunyosini boyitish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash va tarixiy merosni asrashga bo'lgan mas'uliyat hissini shakllantirishdagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

Pedagogika sohasidagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va aksiologik yondashuv turizmning tarbiyaviy salohiyatini tadqiq etishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasida talabaning individual rivojlanishi va hayotiy tajribasi markaziy o'rin egallaydi. Turizm esa aynan talabaning shaxsiy tajribasini boyituvchi faoliyat turi sifatida uning ma'naviy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan turistik faoliyat talabalarda kommunikativ, ijtimoiy, fuqarolik, madaniy va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida kompetensiyaga asoslangan ta'lim modelining keng joriy etilishi turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada dolzarb masalaga aylantirmoqda. Chunki turizm nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash, talabalarining mustaqil fikrlashi va hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Aksiologik yondashuv esa turizmning qadriyatlar tizimini shakllantirishdagi rolini ochib beradi. Ushbu yondashuvga ko'ra, turistik faoliyat jarayonida talabalar milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bevosita idrok etadilar, tarixiy-madaniy meros bilan tanishadilar hamda ularga nisbatan qadriy munosabatni shakllantiradilar. Shu jihatdan turizm ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Mavzuga oid ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda turizmning iqtisodiy, tashkiliy, madaniy va ijtimoiy jihatlari keng yoritilgan bo'lsa-da, uning oliy ta'lim tizimidagi tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning yaxlit pedagogik mexanizmlari, metodologik tamoyillari, pedagogik shart-sharoitlari hamda amaliy texnologiyalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ayniqsa, turizmning talabalarda vatanparvarlik, fuqarolik pozitsiyasi, ma'naviy

120 immunitet, madaniyatlararo muloqot madaniyati va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini tizimli asosda o'rganishga ehtiyoj mavjud.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika uchun dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri ekanligini ko'rsatadi. Mavjud ilmiy manbalarda turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari e'tirof etilgan bo'lsa-da, ularni oliy ta'limning tarbiyaviy tizimiga integratsiyalashning ilmiy-nazariy asoslari va metodologik mexanizmlarini yanada chuqur tadqiq etish zarurati saqlanib qolmoqda. Bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati va dolzarbligini belgilaydi.

| Olim              | Asosiy g'oyasi                                   | Tarbiyaviy ahamiyati                                        | Tadqiqot uchun ahamiyati                                          |
|-------------------|--------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| J. Dyui           | Ta'lim tajriba orqali amalga oshiriladi          | Shaxsda hayotiy ko'nikmalar va ijtimoiy tajriba shakllanadi | Turizmni tajribaviy ta'lim vositasi sifatida asoslaydi            |
| D. Kolb           | Bilim amaliy faoliyat jarayonida egallanadi      | Talabalarda refleksiya va mustaqil fikrlash rivojlanadi     | Turistik faoliyatning kompetensiyaviy mohiyatini ochib beradi     |
| J. Jafari         | Turizm ijtimoiy va madaniy hodisa hisoblanadi    | Shaxsning dunyoqarashi va madaniy saviyasi kengayadi        | Turizmning ma'naviy-ma'rifiy funksiyasini asoslaydi               |
| N. Leiper         | Turizm murakkab ijtimoiy tizimdir                | Insonning ijtimoiylashuviga xizmat qiladi                   | Turizmning tizimli xususiyatlarini ochib beradi                   |
| V.A. Kvartalnov   | Turizm shaxsni tarbiyalash vositasidir           | Vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantiradi    | Turizmning tarbiyaviy salohiyatini ilmiy asoslaydi                |
| A.Y. Aleksandrova | Turizm madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish omili | Madaniyatlararo muloqot va bag'rikenglikni rivojlantiradi   | Madaniyatshunoslik yondashuvini asoslaydi                         |
| G. Hofstede       | Madaniyatlararo tafovutlarni anglash muhim       | Tolerantlik va kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi     | Turizmning madaniyatlararo ta'limdagi o'rnini ko'rsatadi          |
| O.R. Xayitboyev   | Turizm milliy qadriyatlarni targ'ib etadi        | Tarixiy xotira va milliy g'ururni shakllantiradi            | O'zbekiston sharoitida turizmning tarbiyaviy ahamiyatini yoritadi |
| M.Q. Pardaev      | Turizm jamiyat taraqqiyotining muhim omili       | Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshiradi                    | Turizmning ijtimoiy-tarbiyaviy imkoniyatlarini ko'rsatadi         |

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlarida turizmning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va tarbiyaviy jihatlari turli nuqtai nazardan yoritilgan. Biroq ularning aksariyati turizmning shaxs rivojlanishiga, ijtimoiylashuvga, madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishga va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qilishini e'tirof etadi. Mazkur qarashlar oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

**Olingan natijalar va ularning tahlili.** Tadqiqot jarayonida oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va metodologik asoslari tahlil qilindi. Mazguga oid ilmiy manbalar, pedagogik va turizmga doir tadqiqotlar o'rganilishi natijasida

turizmning ta'lim jarayonidagi tarbiyaviy imkoniyatlari ko'p qirrali pedagogik hodisa ekanligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, turizm talabalarining ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish hamda ijtimoiy faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Turistik faoliyat jarayonida talabalar nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada ularda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, jamoa bilan ishlash va kommunikativ ko'nikmalar rivojlanadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida turizmning tarbiyaviy salohiyati quyidagi tarkibiy komponentlardan iborat ekanligi aniqlandi: ma'naviy-axloqiy komponent, vatanparvarlik komponenti, madaniy-kommunikativ komponent, ekologik komponent va ijtimoiy-faollik komponenti. Ushbu komponentlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, talaba shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy, madaniyatshunoslik va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning metodologik ahamiyati asoslab berildi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv turistik faoliyat orqali talabalarda fuqarolik, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini berishi bilan ajralib turadi. Aksiologik yondashuv esa turizm vositasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishning nazariy asoslarini belgilab beradi.

O'tkazilgan tahlillar natijasida oliy ta'lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatidan samarali foydalanish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ekanligi aniqlandi: turistik faoliyatni ta'lim mazmuni bilan integratsiyalash, tarixiy-madaniy obyektlarga maqsadli ekskursiyalarni tashkil etish, talabalarining mustaqil tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash, turizmga oid innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni turistik dasturlar bilan uyg'unlashtirish.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, turizmning tarbiyaviy salohiyatidan tizimli foydalanish talabalarining ma'naviy yetukligini oshirish, fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirishda samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, turizm oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

| Yondashuv                           | Vakillari                        | Mazmuni                                            | Turizm tarbiyaviy salohiyatiga ta'siri                                       |
|-------------------------------------|----------------------------------|----------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv | J.Dyui, D.Kolb                   | Bilim faoliyat va amaliy tajriba orqali egallanadi | Turistik faoliyat talabaning tajribaviy ta'lim olishini ta'minlaydi          |
| Aksiologik yondashuv                | V.A.Slastenin, E.V.Bondarevskaya | Qadriyatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan      | Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantiradi                           |
| Kompetensiyaviy yondashuv           | I.A.Zimnyaya, A.V.Xutorskoy      | Kompetensiyalarni rivojlantirishga asoslanadi      | Fuqarolik, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantiradi         |
| Madaniyatshunoslik yondashuvi       | M.M.Baxtin, V.S.Bibler           | Madaniyatlararo muloqotni rivojlantiradi           | Tolerantlik va madaniy savodxonlikni oshiradi                                |
| Tizimli yondashuv                   | V.G.Afanasyev, B.G.Ananyev       | Jarayonni yaxlit tizim sifatida o'rganadi          | Turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini kompleks tahlil qilishga xizmat qiladi |

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatdiki, turizmning tarbiyaviy salohiyatini tadqiq etishda birgina yondashuv bilan cheklanib bo'lmaydi. Mazkur tadqiqot uchun tizimli, aksiologik,

122 kompetensiyaviy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning integratsiyasi metodologik asos sifatida qabul qilindi. Chunki turizm talaba shaxsining ma'naviy, ijtimoiy, madaniy va fuqarolik sifatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiluvchi ko'p qirrali pedagogik hodisa hisoblanadi.

**Muhokama.** Tadqiqot natijalari oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyatidan samarali foydalanish talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy, madaniy va fuqarolik sifatlarini rivojlantirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatdi. O'rganilgan ilmiy manbalar va nazariy qarashlar tahlili turizmning tarbiyaviy imkoniyatlari mavjud bo'lishiga qaramasdan, oliy ta'lim muassasalarida ushbu imkoniyatlardan foydalanishning metodik mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmaganligini ko'rsatdi. Natijada turistik faoliyat ko'proq ma'rifiy yoki rekreatsion yo'nalishda tashkil etilib, uning tarbiyaviy salohiyati to'liq namoyon etilmayapti.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, turizmni tarbiyaviy faoliyat bilan integratsiyalash talabalarida vatanparvarlik, tarixiy xotira, milliy qadriyatlarga hurmat, ekologik madaniyat va madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarixiy-madaniy obidalar, muzeylar, ziyoratgohlar hamda tabiiy hududlarga tashkil etiladigan ma'rifiy sayohatlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy kuzatishlar bilan boyitib, ularda o'z xalqining tarixi va madaniyatiga daxldorlik hissini kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarning uyg'unligi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvlar asosida tashkil etilgan turistik faoliyat talabalarning nafaqat bilimlarini, balki ijtimoiy faolligi, kommunikativ madaniyati, jamoada ishlash ko'nikmalari hamda liderlik sifatlarini ham rivojlantiradi. Bu esa zamonaviy mehnat bozori talablariga mos, raqobatbardosh va ijtimoiy mas'uliyatli mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, loyiha faoliyati, ekskursiya-metodlar, interaktiv ta'lim texnologiyalari va raqamli platformalardan foydalanish samarali ekanligini ko'rsatdi. Talabalarning turistik marshrutlar ishlab chiqish, madaniy obyektlarni o'rganish, ekologik monitoring va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishi ularning mustaqil fikrlashi hamda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Olingan natijalarga asoslanib, oliy ta'lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirish uchun o'quv va tarbiyaviy faoliyatni integratsiyalash, turistik dasturlar mazmunini ma'naviy-ma'rifiy komponentlar bilan boyitish, talabalarni tarixiy-madaniy meros obyektlarini o'rganishga jalb etish hamda turizmga oid maxsus tarbiyaviy modullarni joriy etish maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi.

**Xulosa.** Tadqiqot natijalari oliy ta'limda turizmning tarbiyaviy salohiyati talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy, fuqarolik, madaniy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik resurs ekanligini ko'rsatdi. Turizm shaxsning dunyoqarashini kengaytirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish, vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish hamda madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini takomillashtirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Tahlillar natijasida turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirish tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy, madaniyatshunoslik va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarga asoslanishi lozimligi aniqlandi. Mazkur yondashuvlar turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini kompleks ravishda amalga oshirish hamda talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirishning asosiy omillari sifatida ma'naviy-ma'rifiy mazmundagi turistik dasturlar, tarixiy-madaniy meros obyektlariga ekskursiyalar, ekologik loyihalar, madaniyatlararo muloqot faoliyati, interaktiv pedagogik texnologiyalar va raqamli ta'lim vositalari belgilandi. Ularning samarali qo'llanilishi talabalarning ijtimoiy faolligi, fuqarolik mas'uliyati, ekologik madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilgan ilmiy-nazariy va metodologik yondashuvlar asosida turizmning tarbiyaviy salohiyatini rivojlantirish modeli oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish, talaba-yoshlarni barkamol shaxs sifatida shakllantirish hamda ularning ma'naviy yetukligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kelgusida turizmning tarbiyaviy salohiyatini raqamli ta'lim muhiti bilan integratsiyalash, virtual va aqlli turizm texnologiyalaridan foydalanish, talabalarning fuqarolik va ma'naviy kompetensiyalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish hamda tarbiyaviy turizmning innovatsion modellarini yaratish istiqbolli ilmiy tadqiqot yo'nalishlari sifatida e'tirof etiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida.
2. Jafari J. Encyclopedia of Tourism. – London: Routledge, 2000. – 716 p.
3. Leiper N. Tourism Management. – Sydney: Pearson Education, 2004. – 326 p.
4. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. – New York: McGraw-Hill, 2010. – 576 p.
5. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. – New York: Routledge, 2007. – 312 p.
6. Квартальнов В.А. Туризм. – Москва: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
7. Александрова А.Ю. Международный туризм. – Москва: КНОРУС, 2010. – 464 с.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.
10. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2013. – 608 с.
11. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов-на-Дону: Изд-во РГПУ, 2000. – 352 с.
12. Pardaev M.Q. Turizm asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 284 b.
13. Xayitboyev O.R. Turizm: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 312 b.
14. Safarov B.Sh. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: Tafakkur-Bo'stoni, 2020. – 240 b.